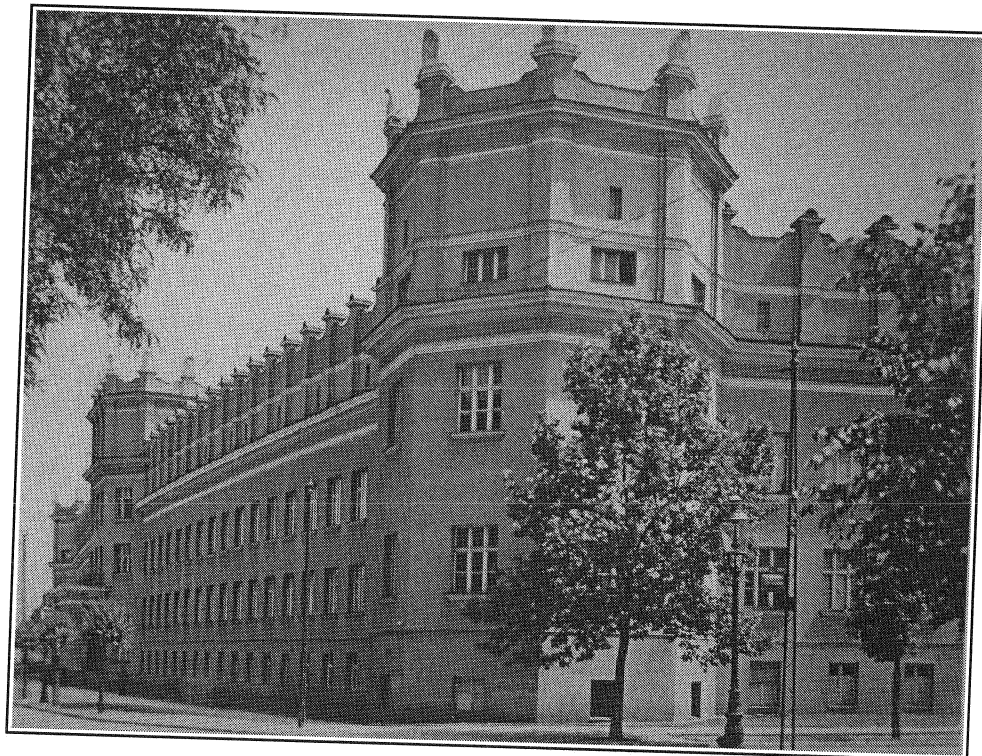

**Collegium Chemicum
ul. Grunwaldzka 6/8 w Poznaniu
Badania architektoniczne i konserwatorskie
stratygraficzne elewacji oraz wnętrz,
Pogram prac konserwatorskich i renowacyjnych**

autor: mgr Jerzy Borwiński

**Poznań, marzec 2015r.
Dokumentacja chroniona prawem autorskim**

Zawartość opracowania:

- I. Dane ogólne**
- II. Podstawa opracowania**
- III. Zarys historyczny**
- IV. Odkrywki stratygraficzne nawarstwień technologicznych**
- V. Program prac konserwatorskich i renowacyjnych**
- VI. Wnioski i zalecenia konserwatorskie**
- VII. Zastrzeżenia i klauzule**
- VIII. Rysunek archiwalny**
- IX. Rysunki inwentaryzacyjne** (4 elewacje + okno w ryzalicie wschodnim)
- X. Fotografie archiwalne:**
 - 1. Plan Wystawy Wschodnioniemieckiej 1911r. W górnej części Industrieballe (w miejscu obecnego Collegium Chemicum), (w:) Kronika Miasta Poznania 1996/2, s.74
 - 2. Collegium Chemicum w trakcie budowy, fot. J. Pluciński, 1.10.1924r.
 - 3. Collegium Chemicum, wiosna 1928r.
 - 4. PWK (w:) Powszechna Wystawa Krajowa, red. St. Wachowiak, Poznań 1930r, T.II
 - 5. Plan PWK. Plan Miasta Poznania, 1929r.
 - 6. Plan PWK, Teren „B” w 1929r.
 - 7. Plan II piętra, (w:) Powszechna Wystawa Krajowa, red. St. Wachowiak, Poznań 1930, T.II
 - 8. Widok od strony południowej. Fot. Joanna Szymkowiak, ok. 1929r.
 - 9. Widok od strony południowo-wschodniej. Fot. W. Kowalczyk, 1929r.
 - 10. Zdjęcie lotnicze, (w:) Powszechna Wystawa Krajowa, red. St. Wachowiak, Poznań 1930, T.II
 - 11. Zdjęcie lotnicze, (w:) Powszechna Wystawa Krajowa, red. St. Wachowiak, Poznań 1930, T.II
 - 12. Widok od strony południowej, (w:) Powszechna Wystawa Krajowa, red. St.

Wachowiak, Poznań 1930, T.II

13. Widok od strony południowej. Fot (w:) Fotopolska, 1929r.
14. Widok od strony południowej. Fot. R.S. Ulatowski 1929r.
15. Widok od strony południowej. Fot. R.S. Ulatowski 1929r.
16. Widok od strony północnej. Pocztówka , ok. 1929r.
17. Widok od strony północno-zachodniej, ok. 1929r.
18. Wnętrza wystawiennicze. Fot. R.S. Ulatowski, 1929r.
19. Wnętrza wystawiennicze. Fot. R.S. Ulatowski, 1929r.
20. Widok od strony północno-zachodniej. Fot. R.S. Ulatowski, 1934r.
21. Widok od strony północno-zachodniej. Fot (w:) Fotopolska, ok.1938r.
22. Zdjęcie lotnicze, ok. 1939r.
23. Widok od strony południowej, ok. 1940r.
24. Widok od strony północno-zachodniej, Fot. (w:) Fotopolska, ok.1940
25. Widok od strony południowej. Fot. (w:) Fotopolska, ok.1940
26. Widok od strony południowo-zachodniej. Miejska Pracownia Fotograficzna, ok. 1946r.
27. Widok od strony północno-wschodniej. Fot. St. Leszczyński, 1971r.
28. Widok od strony północno-zachodniej. Fot. St. Leszczyński, wrzesień 1971r.
29. Widok od strony północno-wschodniej. Fot. R. Kanikowski ok. 1980r.

XI. Fotografie, autor Jerzy Borwiński:

1. Elewacja północna.
2. Elewacja zachodnia.
3. Elewacja północna.
4. Elewacja północna., ryzalit.
5. Elewacja północna., palmeta attyki.
6. Elewacja północna.
7. Elewacja wschodnia, okno nowe i okno pierwotne (z prawej strony).
8. Elewacja wschodnia, ryzalit.
9. Elewacja wschodnia, schody do klatki w ryzalicie.
10. Elewacja wschodnia, opaska cementowa.
11. Dziedziniec.
12. Zamurowane wejście do dziedzińca.

13. Elewacja południowa.
14. Elewacja południowa, skutki zawilgocenia.
15. Elewacja południowa.
16. Elewacja południowa.
17. Elewacja południowa.
18. Elewacja wschodnia.
19. Elewacja wschodnia, drzwi do ryzalitu
20. Elewacja, drzwi do ryzalitu, odkrywka stratygraficzna.
21. Elewacja północna.
22. Elewacja północna, odkrywka stratygraficzna.
23. Elewacja północna, odkrywka stratygraficzna.
24. Elewacja północna.
25. Elewacja północna, odkrywka stratygraficzna.
26. Elewacja północna, drzwi do ryzalitu.
27. Elewacja północna, drzwi do ryzalitu, odkrywka stratygraficzna.
28. Elewacja północna, klatka schodowa w ryzalicie, wiatrołap.
29. Elewacja północna, wiatrołap, odkrywka stratygraficzna.
30. Elewacja wschodnia, taras nad podcieniem.
31. Elewacja wschodnia, taras nad podcieniem, odkrywka stratygraficzna, oboknie.
32. Elewacja wschodnia, taras nad podcieniem, odkrywka stratygraficzna.
33. Elewacja wschodnia, taras nad podcieniem, odkrywka stratygraficzna.
34. Elewacja wschodnia, taras nad podcieniem, odkrywka stratygraficzna.
35. Elewacja wschodnia, gzyms nad tarasem, odkrywka stratygraficzna.
36. Elewacja wschodnia, gzyms na tarasie.
37. Elewacja wschodnia, gzyms na tarasie, odkrywka stratygraficzna.
38. Elewacja wschodnia, balustrada tarasu.
39. Wschodnia klatka schodowa.
40. Wschodnia klatka schodowa, II piętro, odkrywka stratygraficzna.
41. Wschodnia klatka schodowa, II piętro, drzwi.
42. Wschodnia klatka schodowa, II piętro, odkrywka stratygraficzna.
43. Wschodnia klatka schodowa, II piętro, drzwi, odkrywka stratygraficzna.

44. Wschodnia klatka schodowa, posadzka z lastriko.
45. Wschodnia klatka schodowa, drzwi.
46. Wschodnia klatka schodowa, drzwi odkrywka stratygraficzna.
47. Wschodnia klatka schodowa, schody.
48. Wschodnia klatka schodowa, parter, odkrywka stratygraficzna.
49. Wschodnia klatka schodowa, balustrada schodów, odkrywka stratygraficzna.
50. Wschodnia klatka schodowa, nisza.
51. Wschodnia klatka schodowa, nisza, odkrywka stratygraficzna.
52. Wschodnia klatka schodowa, parter posadzka.
53. Wschodnia klatka schodowa, parter drzwi.
54. Wschodnia klatka schodowa, parter, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
55. Wschodnia klatka schodowa, balustrada schodów.
56. Wschodnie skrzydło, parter.
57. Wschodnie skrzydło, parter, korytarz, odkrywka stratygraficzna.
58. Wschodnie skrzydło, parter, korytarz drzwi.
59. Wschodnie skrzydło, parter, korytarz, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
60. Wschodnie skrzydło, sień południowa.
61. Wschodnie skrzydło, sień południowa, drzwi.
62. Wschodnie skrzydło, sień południowa, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
63. Wschodnie skrzydło, sień południowa, drzwi.
64. Wschodnie skrzydło, sień południowa, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
65. Południowe skrzydło drzwi.
66. Południowe skrzydło drzwi, odkrywka stratygraficzna.
67. Dziedziniec.
68. Dziedziniec.
69. Dziedziniec, drzwi.
70. Dziedziniec, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
71. Wschodnie skrzydło, klatka schodowa w narożu wschodnio-południowym.
72. Wschodnie skrzydło, parter drzwi.
73. Wschodnie skrzydło, parter, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
74. Klatka w narożu wschodnio-północnym, balustrada, odkrywka stratygraficzna.

75. Północne skrzydło, parter, korytarz.
76. Północne skrzydło, parter, posadzka lastrykowa.
77. Północne skrzydło, parter, odkrywka stratygraficzna.
78. Północne skrzydło, parter, wtórne uzupełnienie lastryko.
79. Północne skrzydło, parter, pierwotny kaloryfer.
80. Północna klatka schodowa.
81. Północna klatka schodowa, drzwi.
82. Północna klatka schodowa, drzwi, pierwotna klamka.
83. Północna klatka schodowa, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
84. Północna klatka schodowa.
85. Północna klatka schodowa, posadzka, wtórne uzupełnienia.
86. Północna klatka schodowa, parter, odkrywka stratygraficzna.
87. Północna klatka schodowa, parter, balustrada, odkrywka stratygraficzna.
88. Północna klatka schodowa, pierwotna kratka wentylacyjna.
89. Północna klatka schodowa, nisza.
90. Północna klatka schodowa, nisza, odkrywka stratygraficzna.
91. Północna klatka schodowa, filar i belkowanie stropu, odkrywka stratygraficzna.
92. Północna klatka schodowa, filar i belkowanie stropu, odkrywka stratygraficzna.
93. Północna klatka schodowa, filar i belkowanie stropu, odkrywka stratygraficzna.
94. Północna klatka schodowa, filar i belkowanie stropu, odkrywka stratygraficzna.
95. Północna klatka schodowa, posadzka.
96. Korytarz za północną klatką schodową, I piętro.
97. Korytarz za północną klatką schodową, I piętro, drzwi.
98. Korytarz za północną klatką schodową, I piętro, drzwi, odkrywka stratygraficzna.
99. Korytarz za północną klatką schodową, ściana i belkowanie.
100. Korytarz za północną klatką schodową, ściana i belkowanie, odkrywka stratygraficzna.

101. Korytarz za północną klatką schodową, ściana i belkowanie, odkrywka stratygraficzna.
102. Korytarz za północną klatką schodową.
103. Korytarz za północną klatką schodową, drzwi pierwotne szklenie
104. Północna klatka schodowa, stopnie schodów.
105. Środkowe skrzydło, klatka schodowa.
106. Środkowe skrzydło, klatka schodowa, odkrywka stratygraficzna.
107. Środkowe skrzydło, klatka schodowa, balustrada schodów, odkrywka stratygraficzna.
108. Środkowe skrzydło, klatka schodowa, wejście do auli.
109. Środkowe skrzydło, klatka schodowa, odkrywka stratygraficzna.
110. Aula.
111. Aula, odkrywka stratygraficzna.
112. Aula, odkrywka stratygraficzna.
113. Aula, odkrywka stratygraficzna.
114. Północne skrzydło korytarz.
115. Północne skrzydło, korytarz, uszkodzenie pierwotnej podłogi.
116. Zachodnie skrzydło, klatka schodowa.
117. Zachodnie skrzydło, odkrywka stratygraficzna.
118. Zachodnie skrzydło, sala dydaktyczna, I piętro.
119. Zachodnie skrzydło, sala dydaktyczna, I piętro, odkrywka stratygraficzna.
120. Zachodnie skrzydło, sala dydaktyczna, I piętro.
121. Zachodnie skrzydło, sala dydaktyczna, II piętro, odkrywka stratygraficzna.
122. Zachodnie skrzydło, wejście do sali dydaktycznej, pierwotna kratka.
123. Zachodnie skrzydło, wejście do sali dydaktycznej, odkrywka stratygraficzna.
124. Wschodnie skrzydło, pierwotne okno nad tarasem.
125. Wschodnie skrzydło, okno nad tarasem, ślęnię.
126. Wieżba dachowa nad północnym skrzydłem.
127. Wieżba dachowa nad północnym skrzydłem znaki ciesielskie.

I. Dane ogólne

Budynek Collegium Chemicum położony jest w kwartale pomiędzy ulicami Grunwaldzką, Świącickiego i Śniadeckich. Zajmuje całą północną część tego kwartału, zwrócony jest fasadą do ulicy Grunwaldzkiej. Założenie na planie rozczłonkowanym wieloma skrzydłami w zarysie trapezu.

Skrzydło północne z fasadą i centralnym ryzalitem, flankowane jest oktogonalnymi wieżami. Skrzydło wschodnie posiada również centralnie położony ryzalit. Skrzydło południowe cofnięte względem skrzydeł bocznych posiada również nieco mniejszy centralny ryzalit. Wewnątrz założenia znajdują się trzy skrzydła będące łącznikami pomiędzy skrzydłami północnym i południowym. Budowla jest dwupiętrowa z dodatkową kondygnacją dachową, w skrzydłach obwodowych z dachami pulpitowymi osłoniętymi od strony zewnętrznej attyką. Nad skrzydłami wewnętrznymi znajdują się dachy dwuspadowe i płaskie. Budynek jest wymurowany w konstrukcji masywnej z czerwonej cegły. Elewacje i wnętrza są otynkowane. Większość stropów i więźby dachowe wykonane są w konstrukcji drewnianej.

Gmach podlega ochronie na podstawie wpisu do rejestru zabytków pod nr A227 decyzją z dnia 20 marca 1980r.

Badania przeprowadzono w miesiącach luty - marzec 2015r.

II. Podstawa opracowania

Prace badawcze prowadzono na podstawie pozwolenia Miejskiego Konserwatora Zabytków NR 40/2015 z dnia 27.01.2015r. oraz Umowy z pracownią SKALA Sp. z o. o., 61-619Poznań ul. Karpia 13C.

III. Zarys historyczny

Na terenie zajmowanego obecnie przez gmach Collegium Chemicum w czasie wielkiej Wystawy Wschodnioniemieckiej, w 1911r. stała główna Hala Przemysłowa (Industriehalle) zaprojektowana przez architektów Teubnera i Klotha. (fot. arch. nr1).

Był to duży obiekt o konstrukcji szkieletowej w formie trójnawowej bazyliki¹

Fakt, iż nie była to konstrukcja masywna zadecydował o jego późniejszej rozbiórce w niedługim czasie.

Okolo 1920r. rozpoczęto prace przygotowawcze budowy Instytutu Chemii. Zasadniczo projekty wykonał Edward Madurowicz. W 1922r. w pracach projektowych zaangażowany był również Roger Sławski.² Dowodzą tego rysunki elewacji datowane w maju 1922r. i sygnowane przez niego. (rys. archiwalny)³

Jest prawdopodobne, że prof. Jan Zachwatowicz trafnie przypisał udział Sławskiemu w zaprojektowaniu attyki.⁴

Niewykluczone jednak jest, iż podpis Sławskiego, wykonany na niesygnowanym rysunku Madurowicza, dotyczy jedynie proponowanych wrysowanych ołówkiem (po lewej stronie) schodów.

Realizację projektów rozpoczęto prawdopodobnie w 1922r.⁵ Prace budowlane nabrały tempa w związku z przygotowaniem do Powszechnej Wystawy Krajowej mającej się odbyć w 1929r. i decyzją o przeznaczeniu budynku na cele ekspozycyjne jako Pałac Rządowy. Stan zachowania budowy ilustrują fotografie archiwalne z 1.10.1924r. oraz z wiosny 1928r. (fot. arch. nr 2 i 3). Cenną informację na ten temat zawierają Akta Miasta Poznania w Archiwum Państwowym. Z pisma z dnia 5 kwietnia 1927r. „w sprawie zużycia niewykończonych gmachów CHEMII i ANATOMII U.P. w Poznaniu na cele Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu”. Dowiadujemy się z nich, że: przy budynku CHEMII „wykonanym obecnie w stanie surowym” ukończono częściowo dachy i tynki zewnętrzne. „Dostarczono, okuto i zaszklono 1 raz okna.” Wymieniono

1 J. Skuratowicz, Architektura targów poznańskich przed 1920rokiem, (w:) Kronika Miasta Poznania 1996/2, s. 105

2 G. Klause, Roger Sławski, Poznań 1999, s. 97

3 Rysunek elewacji w Aktach Państwowej Inspekcji Budowlanej w Poznaniu, sygn.146, Archiwum Państwowe w Poznaniu

4 G. Klause, op. cit., s.97

5 S.P. Kubiak, (w:) Atlas architektury Poznania, red. J. Pazder, Poznań 2008, s.147

również „roboty potrzebne: Otynkowanie elewacji z zewnątrz... dostarczenie drzwi i przepierzeń, poręczy, stopni schodowych, posadzki i parkietu, instalacje”. Całość robót skosztyrowano na 1 010 000zł.⁶

W tym czasie budowa gmachu dla potrzeb uczelni nie spełniała wymogów obiektu wystawowego. Adaptacja na te cele wiązała się z koniecznością przykrycia jednego dziedzińca szklanym dachem. Informacje na ten temat uzyskujemy z pisma radcy budownictwa J. Polaszka z dnia 18 stycznia 1929r., skierowanego do Ministerstwa Robót Publicznych.

„W sprawie dachu szklanego...

Przy opracowaniu projektu obiektu odbiegłem zupełnie od łączenia konstrukcji z istniejącymi murami... ustawia się konstrukcję na słupach z drzewa na których spoczywa wzdłuż murów rama z drzewa, a na tej ramie wolnowiszący wiąz z drzewa z ściągami żelaznymi w środku. Wiazary te nie wywierają żadnego parcia na ściany”.

W piśmie z 4 kwietnia 1929r. J. Polaszek informuje: „połowa wiazarów już stoi, a reszta będzie ustawiona do dnia 5.VI. 1929r.”⁷

Gotową konstrukcję widzimy na załączonych fotografiach archiwalnych nr 10 i 11. W październiku 1928r., Rada Ministrów powołała Komisariat Wystawy Rządowej na Powszechną Wystawę Krajową pod kierownictwem Karola Bertoniego. Prowadzone w tym czasie prace miały charakter wykończeniowy. Wnętrza zaprojektowane były przez warszawską grupę Prasens – Szymona Syrkusa i Józefa Szanajcy⁸

W maju 1929r. gmach był ukończony i przystosowany do celów wystawienniczych.

Architektura jego utrzymana jest w stylach historyzujących, tak zwanego „polskiego renesansu” widocznego przede wszystkim w attyce, o podziałach inspirowanych attyką krakowskich sukiennic. Należy do jednej z kolejnych propozycji XX stulecia w pismach teoretyków warszawskich i galicyjskich: Stefana Szyllera i Jana Sasa-Zubrzyckiego.⁹

Stan gmachu zaraz po ukończeniu ilustrują załączone fotografie archiwalne nr 4-19. Szczególnie interesująca jest fotografia nr 12, na której uwieczniono wizytę na PeWuKa w 1929r. żonę marszałka Józefa Piłsudskiego wraz z córkami Wandą i Jagodą. Na zdjęciach tych oraz na fotografii Ulatowskiego z 1934r. widzimy gmach

6 Akta miasta Poznania, Państwowa Inspekcja Budowlana, sygn.146, APP

7 Akta miasta Poznania, Państwowa Inspekcja Budowlana, sygn.148, APP

8 D. Książkiewicz-Bartkowiak, J. Skutecki, Miasto z wizją, Poznań w dwudziestoleciu międzywojennym, Poznań 2009, opis ryc.159

9 G. Klause, op. cit., s.97

wykończony tynkami o rozjaśnionym walorze, z rozbielonymi pasami gzymsów koronujących oraz attyki.

Stolarka okienna była utrzymana w kolorze białym.

Widzimy też, obecnie brakujące, palmety wieńczące attykę narożnych wież. Na fot. 19 widzieć fragment stolarki okiennej od strony wnętrza, również w kolorze białym. Po zakończeniu PeWuKi gmach zaczął pełnić funkcje zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Interesujący opis działań z okresu międzywojennego znajdujemy u Zbigniewa Zakrzewskiego. Wymienia on profesorów którzy w tym gmachu prowadzili swoje zakłady:

„Katedrą chemii Organicznej kierował od roku 1930 Jerzy Suszko, który prowadził badania nad alkaloidami kory chinowej i węglowodorami aromatycznymi. Do jego uczniów zaliczali się m.in. Jan Bartz, Aleksander Lempka, Rufina Ludwiczak i moja siostra Halina Zakrzewska, po mężu Bentkowska. Męża swego Kazia poznała właśnie na studiach chemicznych u profesora Suszki. Stąd, całkiem słusznie, mój wuj w oracji na ich weselu stwierdził, że oto został zawiązany nowy związek chemiczny. W roku 1930 na katedrę Chemii Nieorganicznej został powołany Alfons Krause, który swą uwagę badawczą skierował przed wojną przede wszystkim na wodorotlenki żelazowe. Spośród jego wychowanków drogę naukową obrali m.in. Maksymilian Kranz, Anzelm Lewandowski, Maria Szmytówna. Znacznie wcześniej, już od roku 1919, związał się z Poznaniem i Uniwersytetem profesor chemii fizycznej Antoni Galecki, zainteresowany głównie korozją metali i układami koloidowymi. Chemią fizjologiczną zajmował się Stefan Dąbrowski, wybrany w roku 1939 na rektora, której to funkcji nie mógł już objąć z powodu wybuchu wojny. Zakład Farmacji Stosowanej prowadził Adam Jurkowski, a katedrę Chemii Farmaceutycznej Konstanty Hrynakowski, o którym już wspominałem. Po jego śmierci w roku 1938 katedrę przejął Franciszek Adamanis.”

W czasie wojny gmach został częściowo uszkodzony. Widać to na fot. archiwalnej nr 26, wykonanej prawdopodobnie w 1946r. Po wojnie budynek podlegał remontowi, częściowo rekonstrukcji, a następnie przebudowom i renowacji.

Znacząca renowacja dotyczyła elewacji, z których prawie całkowicie skuto oryginalne tynki, oszczędzając zasadniczo profilowane gzymsy. Położono na ich miejsce nowe tynki wapienno-piaskowe barwione w masie w kolorze żółtougrowym, niezgodnym z pierwotną kolorystyką (co udowodniono w trakcie obecnych badań).

Prace elewacyjne wykonała wówczas firma Pana Leona Gawrona¹⁰

Natomiast informacja zaczerpnięta z Karty Ewidencyjnej, iż po wojnie nastąpiła „prawie całkowita wymiana stolarki” okazała się nie zgodna z prawdą, gdyż stwierdzono, że większość drzwi i okien pierwotnych dotrwała do dnia dzisiejszego.¹¹

Wykorzystane źródła:

1. Ławicki Lech, Architektura Poznania w latach 1927-29, (w:) KMP 1993/3,4
2. Skuratowicz Jan, Architektura Poznania w latach 1918-1939, (w:) KMP, 1996/4
3. Poznań. Spis zabytków architektury, Joanna Bielawska- Pałczyńska, Poznań 2004,
4. Ławicki Lech, Architektura PWKi 1972
5. Klaus Gabriela, Roger Sławski, Poznań 1999
6. Sobkowicz K. Architekci wielkopolscy, Poznań 1988
7. Powszechna Wystawa Krajowa red. Wachowiak Stefan, Poznań 1930, T.II
8. Kubiak S.P. , (w:) Atlas architektury Poznania, red. J. Pazder, Poznań 2008
9. Skuratowicz Jan, Architektura targów poznańskich przed 1920r. (w:) KMP 1996/2
10. Książkiewicz-Bartkowiak Danuta, Skutecki Jan, Miasto z wizją. Poznań w dwudziestoleciu międzywojennym, Poznań 2009
11. Zakrzewski Zbigniew, Ulicami mojego Poznania, Poznań 2005
12. Karta Ewidencyjna Zabytków Architektury i Budownictwa, oprac. Starzycki Wojciech
13. Akta miasta Poznania, Państwowa Inspekcja Budowlana, sygn. 146, APP
14. Akta miasta Poznania, Państwowa Inspekcja Budowlana, sygn. 148, APP

¹⁰ Informację o wykonawcy uzyskałem od Kanclerza UAM.

¹¹ Informacja z Karty Ewidencyjnej Zabytków Architektury i Budownictwa , opracowanej przez W. Starzyckiego, zb. MKZ Poznań

IV. Odkrywki stratygraficzne nawarstwień technologicznych.

W trakcie badań wykonano 48 odkrywek stratygraficznych na elewacjach i we wnętrzach budynku oraz poddano obserwacji makroskopowej szereg elementów posiadających naturalne destrukty. Poniżej opisano część odkrywek które mają istotne znaczenie badawcze:

Elewacje

- Odkrywka (fot. 20) Elewacja wschodnia, drzwi ryzalitu.
 - 0- drewno sosnowe olejowane
 - 1- farba olejna brązowa pierwotna, RAL 8012 Rotbraun
 - 2- lakierobejca czarna
 - 3- farba olejna brązowa
- Odkrywka (fot. 25) Elewacja północna, parter, ryzalit.
 - 0- cegła czerwona
 - 1- tynk wapienno-piaskowy, wtórny
 - 2- farba wapienna jasno-ugrowa
 - 3- gładź, warstwa wyrównująca (wapienna?)
 - 4- farba wapienna żółto-ugrowa
 - 5- farba emulsyjna ugrowa
- Odkrywka (fot. 22) Elewacja północna, parter, ryzalit.
 - 0- cegła
 - 1- śladowe pozostałości pierwotnych tynków jasno-piaskowych
 - 2- tynk wapienno-piaskowy, wtórny
 - 3- farba emulsyjna
- Odkrywka (fot. 23) Elewacja północna, parter, ryzalit.
 - 0- cegła
 - 1- śladowe pozostałości pierwotnych tynków jasno-piaskowych
 - 2- tynk wapienno-piaskowy, wtórny
 - 3- farba emulsyjna

- Odkrywka (fot. 27) Elewacja północna, drzwi ryzalitu
 - 1- farba olejna brązowa, pierwotna, RAL 8,012 Rotbraun
 - 2- farba olejna beżowa, wtórna
 - 3- farba olejna beżowa
 - 4- farba olejna pomarańczowo-ugrowa
 - 5- farba olejna brązowa
- Odkrywka (fot. 29) Wiatrołap w klatce schodowej północnej
 - 0- drewno sosnowe, olejowane
 - 1- farba olejna brązowa, RAL 8012 Rotbraun
 - 2- farba olejna beżowa
 - 3- farba olejna biała
- Odkrywka (fot. 31) Elewacja wschodnia,, II piętro, oboknie nad tarasem
 - 0- cegła czerwona
 - 1- tynk wapienno-piaskowy drobnoziarnisty,
grubość warstwy 1,4cm,
pierwotny kolor jasnopiaskowy, KEIM 9253 KEIM 9253
 - 2- patyna z osadów smolistych
 - 3- tynk wapienno-piaskowy, drobnoziarnisty, barwiony w masie, grubość warstwy 1,5cm, wtórny żółto-ugrowy
 - 4- patyna z osadów smolistych
- Odkrywki (fot. 32-34) Elewacja wschodnia,, II piętro, oboknie nad tarasem
analogicznie jak w odkrywce fot.31
- Odkrywka (fot. 35) Elewacja wschodnia, II piętro, oboknie nad tarasem
 - W dolnej części śladowe pozostałości pierwotnego tynku pod wtórnym.
 - W górnej części (gzyms) tynk wapienno-cementowy pierwotny pokryty białą farbą wapienną.
- Odkrywka (fot. 37) Gzyms na tarasie
 - 1- tynk wapienno-piaskowy drobnoziarnisty, pierwotny
 - 2- ślady pobiału wapiennej białej
 - 3- tynk wapienno-piaskowy, wtórny

Wnętrza

- Odkrywka (fot. 40) Wschodnia klatka schodowa, II piętro
Na pierwotnym tynku wapienno-piaskowym ślady pierwotnej niebieskiej farby wapiennej na ścianie, na nich warstwy wtórne
Sufit – na pierwotnym tynku wapienno-piaskowym wypełnionym trzciną, biała farba wapienna pierwotna, na niej warstwy wtórne
- Odkrywka (fot. 42) Wschodnia klatka schodowa, II piętro
Na pierwotnym tynku wapienno-piaskowym ślady pierwotnej niebieskiej farby wapiennej na ścianie, na nich warstwy wtórne
- Odkrywka (fot. 43) Wschodnia klatka schodowa, drzwi
0- drewno sosnowe, olejowane
1- farba olejna brązowa, pierwotna, RAL 8012 Rotbraun
2- farba olejna ugrowa, wtórna
3- farba olejna biała
- Odkrywka (fot. 48) Wschodnia klatka schodowa, parter
0- tynk wapienno-piaskowy
1- farba wapienna niebieska pierwotna
kolor zbliżony do Remmers 20-3 BLAU Remmers 20-3 BLAU
2 - farba wapienna żółta
3 - farba wapienna beżowa
- Odkrywka (fot. 54) Wschodnia klatka schodowa, parter, drzwi
1- farba olejna, kolor kości słoniowej,
pierwotna, RAL 1015 Hellelfenbein
2 - farba olejna, brązowa wtórna
3 - farba olejna brązowa wtórna
- Odkrywka (fot. 59) Wschodnie skrzydło drzwi
0- drewno sosnowe olejowane
1- farba olejna brązowa pierwotna, RAL 8012 Rotbraun
2- farba olejna szara, wtórna
3- farba olejna żółto-zielona
4- farba olejna szara

- Odkrywka (fot. 64) Wschodnie skrzydło sień południowa, drzwi
 - 0- drewno sosnowe olejowane
 - 1- farba olejna brązowa, pierwotna, RAL 8012 Rotbraun
 - 2- farba olejna żółta, wtórna
 - 3- farba olejna zielona
 - 4- farba olejna niebieska
 - 5- farba olejna czarna
- Odkrywka (fot. 66) Południowe skrzydło, drzwi
 - 1- farba olejna zielona, pierwotna, RAL 6011 Resedagrün
 - 2- farba olejna brązowa, wtórna
 - 3- farba olejna brązowa, wtórna
- Odkrywka (fot. 70) Południowe skrzydło, drzwi
 - 1- farba olejna zielona, pierwotna, RAL 6011
 - 2- farba olejna brązowa, wtórna
 - 3- farba olejna brązowa, wtórna
- Odkrywka (fot. 73) Wschodnie skrzydło, parter, drzwi
 - 0- drewno sosnowe olejowane
 - 1- farba olejna brązowa pierwotna, RAL 8012
 - 2- farba olejna fioletowa, wtórna
 - 3- farba olejna żółta
 - 4- farba olejna zielona
- Odkrywka (fot. 74) Klatka w narożu południowo-wschodnim, balustrada
 - 0- stal
 - 1- farba olejna niebiesko szara, pierwotna, RAL 5014 Taubenblau
 - 2- farba olejna ugrowa, wtórna
 - 3- farba olejna czarna
- Odkrywka (fot. 77) Skrzydło północne, parter, korytarz
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna, rozbielony ugiel, pierwotna, KEIM 9132
 - 2- gładź - warstwa warstwa wyrównująca gipsowa, wtórna
 - 3- farba olejna szara

- Odkrywka (fot. 86) Północna klatka schodowa, parter
 - 0- tynk wapienno-piaskowy, drobnoziarnisty
 - 1- farba wapienna niebieska, pierwotna, REMMERS 20-3 Blau
 - 2- farba wapienna żółta, wtórna
 - 3- farba wapienna beżowa na podkładzie wyrównującym z gipsu
 - Odkrywka (fot. 92) Północna klatka, piętro
 - Dół (słup)
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna, siena, pierwotna, KEIM 9066 KEIM 9066
 - 2- farba emulsyjna beżowa, wtórna
 - 3- farba emulsyjna, kolor piaskowy
 - Góra (profil belkowania)
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna, kolor rozbielona siena, pierwotna, KEIM 9095
 - 2- farba emulsyjna beżowa, wtórna
 - 3- farba emulsyjna, biała
 - Odkrywka (fot. 93, 94) Północna klatka, piętro
 - Dół (słup)
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna kolor siena, pierwotna KEIM 9095
 - 2- farba emulsyjna beżowa, wtórna
 - 3- farba emulsyjna, kolor piaskowy
 - Góra (profil belkowania)
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna, kolor rozbielona siena, pierwotna KEIM 9095
 - 2- farba emulsyjna beżowa, wtórna
 - 3- farba emulsyjna, biała
- Uwaga: W gzymsie pod sufitem pas koloru niebieskiego (fot. 93) pierwotny.
Sufit kolor biały pierwotny.
- Odkrywka (fot. 98) Korytarz za północną klatką schodową, drzwi
 - 0- drewno sosnowe olejowane
 - 1- farba olejna brązowa, pierwotna RAL 8012

2- farba olejna żółto-ugrowa

3- farba olejna biała

- Odkrywka (fot. 101) Korytarz za północną klatką schodową, ściana

Lustro po prawej stronie

1- farba wapienna niebieska, pierwotna REMMERS 20-3 BLAU

2- farba emulsyjna beżowa, wtórna

3- farba emulsyjna, szara

4- farba emulsyjna koloru piaskowego

Obramienie lustra (po prawej stronie)

0- tynk wapienno-piaskowy

1- farba wapienna kolor rozbielona siena, pierwotna, KEIM 9095

2- farba emulsyjna beżowa, wtórna

3- farba emulsyjna, kolor piaskowy

Pas wokół obramienia

1- farba wapienna kolor siena (ciemniejsza), pierwotna, KEIM 9066

2- farba emulsyjna beżowa, wtórna

3- farba emulsyjna, kolor jasno-piaskowy

- Odkrywka (fot. 106) Środkowe skrzydło, klatka, ściana

0- cegła czerwona

1- tynk wapienno-piaskowy

2- farba wapienna, ślady zieleni – ziemista jasna, pierwotna,
REMMERS 17-3 Resedagrün

3- farba olejna zielona, wtórna

4- farba emulsyjna biała

5- gładź, podkład z gipsu

6- farba emulsyjna beżowa

- Odkrywka (fot. 111) Aula, ściana

1- farba wapienna zieleń ziemista jasna, pierwotna, REMMERS 17-3
Resedagrün

2- gładź podkład gipsowy

3- farba emulsja biała

- Odkrywka (fot. 113) Aula, ściana
 - 1- farba wapienna zieleń ziemista, pierwotna, REMMERS 17-3
Resedagrün
 - 2- gładź podkład gipsowy
 - 3- farba emulsja biała
- Odkrywka (fot. 119) Zachodnie skrzydło, I piętro, sala dydaktyczna,
 - 1- farba wapienna zieleń ziemista jasna, pierwotna, REMMERS 17-3
Resedagrün
 - 2- farba wapienna biała
 - 3- farba wapienna żółta
 - 4- farba emulsyjna biała
- Odkrywka (fot. 121) Zachodnie skrzydło, II piętro, sala dydaktyczna,
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna rozbielona siena, pierwotna, KEIM 9132
 - 2- gładź gipsowa
 - 3- farba emulsyjna biała
- Odkrywka (fot. 123) Zachodnie skrzydło, II piętro, wejście do sali dydaktycznej,
 - 0- tynk wapienno-piaskowy
 - 1- farba wapienna, rozbielona siena, pierwotna KEIM 9095
 - 2- farba olejna zielona wtórna
 - 3- Farba olejna beżowa, na niej gładź i farba emulsyjna

V. Program prac konserwatorskich

1. Wykonanie wstępnej dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac oraz precyzyjna ocena stanu zachowania tynków elewacji po ustawieniu rusztowań.
2. Mechaniczne odkucie odspojonych i skorodowanych tynków oraz wszelkich cementowych nawarstwień. Należy usunąć wtórne elementy metalowe (haki gwoździe, kotwy) drewniane dyble.
3. Mechaniczne usunięcie cementowych spoin oraz wtórnych uzupełnień cegieł. Usunięcie zdeintegrowanych spoin wapienno-cementowych.

4. Nałożenie nowego tynku na elewacjach np. Sanierputz, MS Fasadenputz + Putzmortel Remmersa lub tynku wapienno-cementowego Baumit LL 66 Plus. Jest to tynk czysto mineralny, zawiera podwyższoną ilość porów powietrza lub alternatywnie nałożenie tynku wapiennego (np. RK 39 Baumit)
5. W dolnych partiach elewacji zawilgoconych, należy zastosować system tynków renowacyjnych. Wykonanie tynków renowacyjnych (zasięg tynków powinien sięgać jeszcze do wysokości 50-70cm powyżej zawilgoceń) wg wymogów i zaleceń WTA np. system renowacyjny Remmersa (lub inne systemy np. Schomburg, Baumit, Keim).

Określenie tynku renowacyjnego WTA: Tynki renowacyjne WTA wykonane są z fabrycznie gotowych zapraw suchych wg DIN 18557 i spełniają wymagania tej instrukcji. Są to tynki o wysokiej porowatości i przepuszczalności pary wodnej przy jednocześnie znacznie zredukowanej przewodowości kapilarnej.

Mieszanki zapraw przygotowane na budowie przy użyciu kruszyw, dodatków w myśl instrukcji nie są tynkami podkładowymi WTA względnie tynkami renowacyjnymi.

6. Naprawę profili gzymsowych należy wykonać w technice tradycyjnego wyciągania profili stosując lekkie, sztukatorskie zaprawy trasowe o dużej plastyczności i dobrych właściwościach wiążących oraz nie powodujących wykwitów wapiennych na powierzchni (Remmers, Keim, Baumit). Scalanie powierzchni wykonać szpachlą drobnoziarnistą.
7. Sprawdzenie stanu zachowania opierzeń, rynien i rur spustowych – ewentualna naprawa uszkodzeń lub wymiana na nowe z blachy tytan.-cynk. Spływająca woda z rynien powinna być odprowadzana do studni chłonnej (kolektora zbiorczego).
8. Usunąć betonowe opaski poziome wzdłuż murów elewacji. W przypadku pojawienia się problemów z zawilgoceniami murów, sugeruje się wykonanie odkrywki fundamentowej w celu ustalenia zachowania izolacji pionowej.

W przypadku jej braku lub uszkodzeń należy:

- Ściany budynku odkopać do głębokości łąw fundamentowych
- Wykonać opaskę drenażową
- Wyrównać odsłoniętą ścianę fundamentową, zagruntować Kiesolem, następnie warstwa szlamu Sulfatexschlemme, warstwa Dichtschrachtel, powłoka hydro-

izolacyjna, Sulfatexschlemme, Kiesol w koncentracji Remmersa, na końcu folia PE 2x lub alternatywnie: nałożenie na ścianę fundamentową tynku renowacyjnego, przeznaczonego do podziemnych części budowli tj. tynk SP 63 (Baumit Bayosan)

- Założyć drenaż wokół fundamentów z odprowadzeniem wody do studzienek. Ewentualnie, w przypadku uzyskania zgody MKZ, w elewacjach południowej i wschodniej szczególnie narażonej na zawilgocenia założyć izolację poziomą np. w systemie Remmersa.

9. Wykonanie dwukrotnego malowania powierzchni elewacji wg ustalonej kolorystyki farbą silikatową; malowanie wykonywać zgodnie z procedurą fabryczną.

Sprawdzony jest dobrze system Silikatfarbe D Remmersa lub KEIM GRANITAL na bazie krzemianów o najwyższych parametrach technicznych ze współczynnikiem oporu dyfuzyjnego $S_d < 0,01\text{m}$ (zalecany szczególnie przy obiektach zabytkowych), farba odznacza się matową powłoką co daje pożądany efekt estetyczny. Farba musi spełniać warunek przepuszczalności dla pary wodnej i CO_2 , wysoką hydrofobowość, odporność na promieniowanie UV i czynniki atmosferyczne.

10. Konserwacja wrót, drzwi oraz okien. Należy wykonać:

- Demontaż skrzydeł i oszklenia.
- Oczyszczenie powierzchni drewna i okuć z przemalowań mechanicznym i wspomaganym środkami chemicznymi-preparatami (np. SCANSOL) lub przy zastosowaniu wysokiej temperatury.
- Uzupełnienie ubytków drewna przy pomocy kitów (np. szpachlówka SPARKELI WOOD PUTTY)
- Oszlifowanie i odtłuszczenie powierzchni drewna.
- W razie stwierdzenia śladów żerowania owadów, zabezpieczenie preparatem owadobójczym (np. HYLOTOX).
- Montaż oszklenia na kit szklarski.
- Malowanie emalią alkidową pędzlem (nie natryskowo).
- Oczyszczenie okuć i zabezpieczenie antykorozyjne.
- Montaż skrzydeł.

11. Konserwacja elementów metaloplastyki elewacji.

- Usunąć resztki farb olejnych rozpuszczalnikami organicznymi i odtłuścić.
- Drobne ubytki uzupełnić kitami na bazie żywicy epoksydowych np. EPIDIAN 5 z

utwardzaczem i wypełniaczem z pyłu metalowego na bazie cynku i staliwa.

- Ponownie odtłuszczenie acetonem.
- Malowanie w systemie ZINGA i PU PRIMER FINISCH, lub ALUFER czy też HAMMERITE.

12. Usunąć nieprawidłowe uzupełnienia lastryka w posadzkach w identycznej technologii i kolorystyce jak pierwotne,

Uwaga!

Proponowane w programie materiały konserwatorskie stanowią propozycję zastosowań. W czasie realizacji prac mogą zostać one zastąpione innymi materiałami innych firm (Baumit, Keim, Remmers, itp.), które charakteryzują się potrzebnymi właściwościami fizykochemicznymi i spełniają określone wymagania jakościowe. Wybrane materiały konserwatorskie należy stosować ściśle według wskazań zawartych w kartach technicznych produktów.

VI. Wnioski i zalecenia konserwatorskie

Przeprowadzone badania pozwoliły sprecyzować pierwotne warstwy technologiczne oraz określić zakres zasadniczej przebudowy i większych remontów budynku. Analiza ikonograficzna i kompleksowy przegląd gmachu wykazały następujące istotne przemiany architektoniczne:

1. W skrzydle południowym usunięty został prawy ryzalit oraz część murów za nim. Mury te (już bez ryzalitu) zostały zrekonstruowane. Fazę tych zmian dokumentuje fotografia archiwalna nr 26. W lewym ryzalicie zamurowano arkady.
2. Skrzydło południowe od strony elewacji wewnętrznej zostało podniesione o jedną kondygnację. Wiązało się to z wymianą więźby dachowej i zmianą geometrii dachu na nieco spłaszczony.
3. Nad skrzydłem wschodnim powstała nowa wieżba o podobnej geometrii jak pierwotna.
4. Usunięto łącznik wewnątrz założenia pomiędzy skrzydłem wschodnim i

skrzydłem wewnętrznym od strony wschodniej. (rys. fot. archiwalna nr 7)

5. Północna część wewnętrznego skrzydła wschodniego została wyburzona. W jej miejscu po wojnie postawiono nowy budynek ze spłaszczonym dachem.
6. Nad środkowym skrzydłem wewnętrznym (z Aulą), wykonano w miejscu wysokiego strychu, nowe spłaszczone dachy. Południowy fragment skrzydła został podwyższony o 1 kondygnację.
7. Usunięto palmety z attyk wież narożnych w skrzydle północnym.
8. Wykonano nowe dachy dwuspadowe nad wysuniętymi w kierunku południowym skrajnymi częściami skrzydeł: wschodniego i zachodniego. Wcześniej były tu wysokie dachy pulpitowe.
9. Zasadniczo zbito pierwotne tynki na elewacjach i położono nowe, niezgodne kolorystycznie z pierwotnymi tynkami. W większości pozostały pierwotne detale, głównie gzymsy.
10. Nad częścią skrzydła północnego i zachodniego pozostała pierwotna więźba dachowa. Jest ona konstrukcją dachów pulpitowych. Jest to konstrukcja płatwiowo-kleszczowa trzystolcowa. Zachowane są na niej montażowe znaki ciesielskie. (fot.127)

Elewacje

Cztery odkrywki w elewacji wschodniej ukazały pierwotne tynki pełnej grubości pokryte wtórnie patyną. (fot. 31-34). Są to pozostałości w obokniach, nie skute w czasie remontu powojennego. Jest to tynk wapienno-piaskowy drobnoziarnisty o kolorze jasnopiaskowym. Tworzyły one pokrycie powierzchni zasadniczych.

Natomiast odkrywki (fot.35 i 37) nad tarasem wschodnim ukazały pierwotną strukturę detali – gzymsów, które wykonano z zaprawy wapienno-cementowej, pokrytej pierwotnie pobiałą wapienną (złamana biel). Elewacje wykonane były więc w kolorystyce jasnopiaskowej z jaśniejszym detałem (złamaną bielą). Artykulacja kolorów jest wyraźna na archiwalnych fotografiach z okresu międzywojennego.

Wnętrza

Klatka schodowa w skrzydle wschodnim

Wnętrze w kolorze błękitnym – ściany (fot.48) sufity białe (fot. 40) Posadzki w kolorze szarobłękitnym. (fot.44, 52). Schody z szarego lastrika. Balustrady szaroniebieskie, poręcze brąz czerwony.. Na II piętrze zachował się odcinek balustrady bez wtórnych

nawarstwień. (fot. 55)

Klatka schodowa w skrzydle północnym (główne wejście)

Wnętrze pierwotne (jak wschodnia klatka) w kolorze błękitnym (lustra i powierzchnie zasadnicze). Pilastry i słupy w kolorze dwóch odcieni sieni. Belkowanie – bardzo rozbielona siena. Sufity w kolorze białym. Balustrady i poręcze schodów analogicznie jak we wschodniej klatce. Posadzki szaro – błękitne, schody z lastryka.

Klatka schodowa na osi budynku i aula.

Oba wnętrza pierwotnie miały ściany w kolorze jasnej zieleni ziemistej. Balustrady i poręcze schodów analogicznie jak w poprzednich klatkach schodowych. Posadzki z lastryka.

Korytarze w skrzydłach bocznych i narożne klatki

Pierwotnie ściany w kolorze rozbielonej sieni. Posadzki z lastryka. W skrzydle północnym na parterze styki płyt lastryka wykonane z blachy mosiężnej (fot. 76)

Sale dydaktycznej. Na II piętrze ściany w kolorze ziemistej zieleni, na II piętrze w kolorze rozbielonej sieni.

Stolarka architektoniczna

Prawie wszystkie drzwi wewnętrzne i zewnętrzne pierwotnie były malowane w kolorze brązu czerwonego. (dotyczy to również wiatrołapu w głównej klatce schodowej) Wyjątek stanowią wrota w sieniach skrzydła południowego, które były malowane w kolorze zielonym oraz drzwi pod tarasem do wschodniej klatki w kolorze kości słoniowej.

Okna malowane były od strony zewnętrznej i wewnętrznej na kolor biały.

Renowację elewacji oraz reprezentacyjnych wnętrz wykonać powinno się w kolorystyce ustalonej w trakcie przeprowadzonych badań. Należy zrekonstruować palmety w attyce na wieżach.

Postuluję w przypadku wymiany okien, pozostawienie przynajmniej okien we wschodnim ryzalicie i poddanie konserwacji, gdyż wnętrze to szczególnie dobrze zachowało pierwotną architekturę!

Wszelkie prace wykonawcze powinny być prowadzone zgodnie z załączonym programem prac renowacyjnych.

Prace w obiekcie zabytkowym wpisanym do rejestru zabytków należy prowadzić pod stałym nadzorem dyplomowanego konserwatora zabytków architektury.

Przed odbiorem robót konieczne jest wykonanie pełnej dokumentacji zgodnie z zaleceniami Ośrodka Dokumentacji Zabytków.

Częstym zjawiskiem przy renowacji zabytków architektury, w trakcie przeprowadzanych prac, jest występowanie problemów i zadań nie znanych w programie konserwatorskim, należy je wówczas rozpatrzeć i podjąć decyzję dalszego postępowania wspólnie z Inwestorem, Miejskim Konserwatorem Zabytków i nadzorem konserwatorskim.

Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich należy uzyskać pozwolenie od Miejskiego Konserwatora Zabytków, na prowadzenie prac przy obiekcie zabytkowym.

VII. Zastrzeżenia i klauzule

Opracowanie niniejsze nie może być opublikowane w całości lub w części bez zgody i wiedzy autora. Nie można opracowania wykorzystać do innych celów niż określone w opracowaniu.

mgr Jerzy Borwiński